VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM
HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

LÊ THỊ CÚC

TANG THỨC CỦA NGƯỜI VIỆT BẮC BỘ LÀ TÍN ĐỒ PHẬT GIÁO VÀ CÔNG GIÁO

LUẬN ÁN TIẾN SĨ TÔN GIÁO HỌC

HÀ NỘI - 2014

VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM
HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

LÊ THỊ CÚC

TANG THỨC CỦA NGƯỜI VIỆT BẮC BỘ LÀ TÍN ĐỒ PHẬT GIÁO VÀ CÔNG GIÁO

Chuyên ngành: Tôn giáo học
Mã số: 62.22.03.09

LUẬN ÁN TIẾN SĨ TÔN GIÁO HỌC

Người hướng dẫn khoa học:
1. PGS. TS Nguyễn Hồng Dương
2. GS. TS Lê Hồng Lý

HÀ NỘI - 2014

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các tư liệu, số liệu được sử dụng trong luận án đáng tin cậy và có nguồn gốc rõ ràng. Các kết luận khoa học của luận án chưa từng được công bố trong bất kỳ công trình nào khác.

Tác giả luận án

Lê Thị Cúc

MỤC LỤC Trang

Trang phụ bìa	i
Lời cam đoan	ii
Mục lục	iii
Danh mục các chữ viết tắt	iv
Danh mục các bảng	vi
MỞ ĐẦU	1
Chương 1. TỔNG QUAN	8
1.1. Tổng quan các nguồn tư liệu, tài liệu	8
1.2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề	14
1.3. Khung phân tích lý thuyết	26
1.4. Một số khái niệm cơ bản sử dụng trong luận án	34
1.5. Vài nét về tín đồ Phật giáo và Công giáo người Việt ở đồng bằng Bắc Bộ	37
Chương 2. QUAN NIỆM VỀ TANG THỨC CỦA TÍN ĐỒ PHẬT GIÁO VÀ CÔNG GIÁO NGƯỜI VIỆT Ở BẮC BỘ	43
2.1.Quan niệm về cái chết và sự tồn tại của con người sau khi chết	43
2.2. Quan niệm về thế giới sau khi chết	62
2.3. Tiểu kết chương 2	72
Chương 3. TANG THỨC HIỆN NAY CỦA TÍN ĐỒ PHẬT GIÁO VÀ CÔNG GIÁO NGƯỜI VIỆT Ở BẮC BỘ	74
3.1. Tang thức truyền thống của người Việt ở Bắc bộ	74
3.2. Tang thức hiện nay của tín đồ Phật giáo người Việt ở Bắc bộ	87
3.3. Tang thức hiện nay của tín đồ Công giáo người Việt ở Bắc bộ	97
3.4 Tiểu kết chương 3	110
Chương 4. NHẬN ĐỊNH VÀ KHUYẾN NGHỊ RÚT RA TỪ TANG THỨC HIỆN NAY CỦA TÍN ĐỒ PHẬT GIÁO VÀ CÔNG GIÁO NGƯỜI VIỆT Ở BẮC BỘ	112
4.1 Nhận định rút ra từ tang thức hiện nay của tín đồ Phật giáo và Công giáo	112
4.2. Môt số khuyến nghị đối với tang thức hiện nay của là tín đồ Phật giáo và Công giáo	120
4.3 Tiểu kết chương 4	141
KẾT LUẬN	143
DANH MỤC CÔNG TRÌNH NGHIÊN CỨU CỦA TÁC GIẢ	147
TÀI LIỆU THAM KHẢO	148
PHỤ LỤC	158

DANH MỤC CÁC CHỮ VIẾT TẮT

CTQG	Chính trị quốc gia
GHPGVN	Giáo hội Phật giáo ViệtNam
HN	Hà Nội
KHXH & NV	Khoa học Xã hội và Nhân văn
KT	Kinh Thánh
Nxb	Nhà xuất bản
NCTG	Nghiên cứu tôn giáo
VHTT	Văn hóa thông tin
TLĐD	Tư liệu điền dã

DANH MỤC CÁC BẢNG TRONG LUẬN ÁN

STT	TÊN BẢNG	**Trang**
1	Bảng 2.1 Quan niệm của người Việt về linh hồn và sự ảnh hưởng của linh hồn	50
2	Bảng 2.2. Quan niệm về linh hồn và phục sinh của Công giáo	61
3	Bảng 3.1 Việc làm khi gia đình người Việt có người lâm chung	75
4	Bảng 3.2. Các nghi thức cử hành sau lễ tang của người Việt	86
5	Bảng 3.3 .Thời gian bắt đầu nghi thức phát tang của tín đồ Phật giáo	91
6	Bảng3.4 Các nghi thức cử hành sau lễ tang của tín đồ Phật giáo	95
7	Bảng 3.5 - Việc làm khi có người lâm chung trong gia đình tín đồ Công giáo	100
8	Bảng 3.6 - Các nghị thức sau lễ tang của tín đồ Công giáo	108
9	Bảng 4.1 - Lễ cầu siêu cho người thân đã mất của tín đồ Phật giáo	124
10	Bảng 4.2 - Lễ cầu siêu của người Việt không theo tôn giáo	126
11	Bảng 4.3 Tần suất dùng vàng mã của người Việt nói chung	129
12	Bảng 4.4- Các thời điểm dùng vàng mã của người Việt ở đồng bằng Bắc bộ	130
13	Bảng 4.5 - Các hình thức táng hiện nay của người Việt ở đồng bằng Bắc bộ	133
14	Bảng 4.6 Hình thức xây lăng mộ của người Việt ở đồng bằng Bắc bộ	137
15	Bảng 4.7- Qui mô tổ chức ăn uống trong tang lễ hiện nay của người Việt ở đồng bằng Bắc bộ	139

MỞ ĐẦU

1. Tính cấp thiết của đề tài

Bàn đến cái chết là một trong những vấn đề cơ bản của tôn giáo. Có thể nói, tôn giáo không quên bàn đến sự sống và mục đích sống của con người nhưng tôn giáo nhắc đến sự sống như một giai đoạn tồn tại ngắn ngủi để chuyển tiếp sang sự "tồn tại" vĩnh hằng sau khi chết ở những nơi gọi là "Thiên đàng", cõi "Cực lạc"... Điều này dẫn tới những quan niệm khác nhau về sống - chết, linh hồn – thể xác, tái sinh – luân hồi... trong các nhóm xã hội.

Những vấn đề về sống và chết, cuộc sống ở kiếp sau luôn là vấn đề mà con người quan tâm. Cái chết và sự trăn trở suy nghĩ về nó không chỉ là vấn đề của riêng ai mà là vấn đề của nhân loại. Nó là khởi đầu cho những ý niệm về tôn giáo và triết học sơ khai, là căn nguyên cho việc xuất hiện các nghi thức thờ cúng, ma chay.

Xuất phát từ niềm tin vào cái Thiêng, các tôn giáo đã đưa ra những quan niệm và cách kiến giải khác nhau về cái chết và thế giới sau khi chết. Trên cơ sở nhận thức về cái chết, các tôn giáo đã quy phạm hóa thành các nghi thức tang ma. Vì vậy, tín đồ của mỗi tôn giáo sẽ có các cách thức tổ chức tang ma riêng.

Ở Bắc bộ Việt Nam, đặc biệt vùng đồng bằng, dân cư chủ yếu là người Việt. Xét về tôn giáo, so với các vùng khác, đây cũng là nơi có số lượng tín đồ Phật giáo và Công giáo đông nhất. Bên cạnh đó, đại bộ phận người Việt ở Bắc bộ nói chung, vùng đồng bằng nói riêng theo tín ngưỡng bản địa. Người Việt ở Bắc bộ mang tâm lý tôn giáo sâu sắc. Trong đời sống sinh hoạt cộng đồng, xuất phát từ niềm tin tôn giáo khác nhau nên trong cùng một dạng thức sinh hoạt văn hóa tang ma nhưng mỗi nhóm người Việt ở đây có cách thức tổ chức nghi lễ riêng. Điều đó làm nên sự khác biệt trong tang thức của tín đồ Phật giáo và Công giáo so với tang thức truyền thống của người Việt theo tín ngưỡng bản địa. Đặc biệt, đó là sự khác biệt giữa tang thức của tín đồ Phật giáo với tang thức của tín đồ Công giáo.

Vậy nhận thức về cái chết và quy phạm hóa cái chết qua các nghi thức lễ tang của bộ phận tín đồ Phật giáo và tín đồ Công giáo người Việt ở Bắc bộ như thế nào?

Trong tang thức của tín đồ Phật giáo và tín đồ Công giáo, những nội dung nào nằm ngoài chủ trương của Phật giáo và Công giáo? Những tác động nào của xã hội vào tín đồ Phật giáo và tín đồ Công giáo? Điểm giống và khác trong quan niệm về cái chết, nghi thức lễ tang giữa Phật giáo và Công giáo là gì? So với tang thức truyền thống của người Việt, tang thức của bộ phận tín đồ Phật giáo và tín đồ Công giáo người Việt có điểm gì giống và khác? Xét cả góc độ nhân sinh và thần học, tang thức của người Việt hiện nay nên tổ chức như thế nào mới thực sự chuẩn xác? Có cần thống nhất một số qui định về tang thức cho các nhóm dân cư (tín đồ Phật giáo, tín đồ Công giáo, người Việt không theo tôn giáo) hay không? Đây chính là một loạt câu hỏi mang ý nghĩa khoa học và thực tiễn sâu sắc.

Thứ nhất, ở Việt Nam nói chung, khu vực Bắc bộ nói riêng, Phật giáo và Công giáo có ảnh hưởng sâu rộng đến văn hóa, xã hội và chính trị trên cả hai phương diện tích cực và tiêu cực. Nghiên cứu thấu đáo ảnh hưởng của Phật giáo và Công giáo trên lĩnh vực tang thức của người Việt sẽ thấy rõ ràng hơn những mặt tích cực và hạn chế của các tôn giáo. Điều đó giúp cho xã hội xóa đi những mặc cảm, định kiến đã định hình trong quá khứ về các tín đồ và chính các tôn giáo này. Đồng thời, nó giúp cho các cơ quan quản lý Nhà nước về lĩnh vực này có chủ trương phù hợp vừa đáp ứng được nhu cầu chính đáng của người có đạo, vừa đảm bảo các hoạt động tôn giáo diễn ra trong khuôn khổ của pháp luật.

Thứ hai, đề cập đến tang thức của tín đồ Phật giáo và Công giáo là đề cập đến một phần không thể thiếu trong đời sống của người tín đồ. Nghi thức tang ma ảnh hưởng trực tiếp tới từng gia đình và cộng đồng trên nhiều phương diện từ đời sống tình cảm đến kinh tế vật chất. Đồng thời, nó tác động đến trật tự xã hội và văn hóa của cộng đồng. Đặc biệt, trong giai đoạn hiện nay, sự phát triển của kinh tế xã hội khiến con người được thỏa mãn nhiều nhu cầu của cuộc sống hơn nhưng cũng gặp rất nhiều rủi ro, áp lực khiến cho không ít cá nhân rơi vào bế tắc tự kết thúc cuộc sống. Vì vậy, việc nghiên cứu nhận thức luận về cuộc sống và cái chết theo các quan niệm khác nhau có ý nghĩa hiện thực nhân sinh đối với từng cá thể và cộng đồng.

Nghiên cứu về tang thức của người Việt cũng đã có nhiều công trình đề cập dưới các góc độ khác nhau. Tuy nhiên cho đến nay, tiếp cận dưới góc độ tôn giáo học vẫn chưa có công trình nào chuyên sâu đề cập đến tang thức của cộng đồng tín đồ Phật giáo và Công giáo người Việt ở Bắc bộ.

Từ thực tế trên, chúng tôi đã chọn đề tài *"Tang thức của người Việt Bắc bộ là tín đồ Phật giáo và Công giáo"* làm đề tài luận án tiến sĩ chuyên ngành tôn giáo học. Đề tài sẽ góp phần nghiên cứu chuyên sâu nhận thức luận về cái chết và các nghi thức tang ma của tín đồ Phật giáo và Công giáo. Qua đó, đề tài phản ánh những chiều kích về tôn giáo tín ngưỡng, phong tục tập quán cổ truyền và đời sống tâm linh của người Việt ở Việt Nam nói chung, vùng Bắc bộ nói riêng.

2. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu

2.1 Mục đích nghiên cứu

Luận án nghiên cứu tang thức của tín đồ Phật giáo và Công giáo người Việt ở Bắc bộ để thấy rõ các nghi thức trong lễ tang hiện nay, từ đó so sánh tang thức Phật giáo với tang thức Công giáo và đưa ra một số khuyến nghị đối với việc cử hành tang thức hiện nay của người Việt ở Bắc bộ để vừa phù hợp truyền thống, vừa mang tính văn minh của xã hội hiện đại.

2.2 Nhiệm vụ nghiên cứu

Để thực hiện mục đích nghiên cứu trên, luận án giải quyết các nhiệm vụ sau:

Khảo cứu quan niệm của Phật giáo và Công giáo về cái chết (có sự đối chiếu với quan niệm truyền thống của người Việt).

Hệ thống hóa các nghi thức trong lễ tang hiện nay của tín đồ Phật giáo, Công giáo trên cơ sở đối chiếu với các nghi thức theo lễ tang truyền thống của người Việt.

Chỉ ra điểm giống và khác nhau trong tang thức hiện nay của người Việt theo Phật giáo và Công giáo; so sánh với tang thức truyền thống của người Việt. Trên cơ sở đó, luận án đưa ra một số khuyến nghị liên quan đến vấn đề tang thức nói chung hiện nay của người Việt Bắc bộ, đặc biệt là tang thức của tín đồ Phật giáo và Công giáo.

3. Phạm vi và đối tượng nghiên cứu

3.1 Đối tượng nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của luận án là tang thức của tín đồ Phật giáo và Công giáo người Việt. Cụ thể, đó là quan niệm về cái chết và nghi thức tang lễ của tín đồ Công giáo và tín đồ Phật giáo người Việt.

3.2 Phạm vi nghiên cứu

- **Về không gian:** Luận án nghiên cứu tang thức của tín đồ Phật giáo và Công giáo người Việt ở Bắc bộ nhưng giới hạn không gian nghiên cứu tại vùng đồng bằng Bắc bộ với hai lý do. Thứ nhất, vùng đồng bằng Bắc bộ là nơi có tỷ lệ người Việt đông đảo nhất so với các vùng khác của khu vực Bắc bộ; thứ hai, vùng đồng bằng là nơi Phật giáo và Công giáo xuất hiện sớm nhất trong toàn khu vực Bắc bộ. Hiện nay số lượng tín đồ Phật giáo và Công giáo ở khu vực Bắc bộ tập trung chủ yếu ở vùng đồng bằng.

- **Về thời gian**: Luận án khảo sát và đánh giá thực trạng tang thức của tín đồ Phật giáo và Công giáo người Việt ở Bắc bộ giai đoạn từ 1986 đến nay vì lý do sau đây.

Năm 1986 là năm được chọn làm mốc đánh dấu công cuộc đổi mới của Việt Nam trên lĩnh vực kinh tế từ nền kinh tế tập thể, bao cấp sang nền kinh tế thị trường. Theo kết quả của nhiều công trình nghiên cứu, trong khoảng hơn 20 năm đổi mới, Việt Nam đã có sự thay đổi và phát triển toàn diện trên nhiều lĩnh vực như chính trị, kinh tế, xã hội, văn hóa, giáo dục. Xét ở phương diện văn hóa, quan niệm sống, phong tục, các mối quan hệ ứng xử… của cộng đồng người Việt sẽ có nhiều thay đổi. Vì vậy, hoàn cảnh xã hội trong những năm gần đây chắc chắn sẽ ảnh hưởng đến quan niệm và cách thức tổ chức tang lễ của người Việt nói chung, trong đó có bộ phận tín đồ Phật giáo và Công giáo người Việt ở Bắc bộ.

4. Cơ sở lý luận và phương pháp nghiên cứu cụ thể của luận án

- Cở sở lý luận của việc nghiên cứu và thực hiện đề tài dựa trên cơ sở quan điểm của chủ nghĩa Mác – Lênin, tư tưởng Hồ Chí Minh, đường lối, chính sách của Đảng và Nhà nước ta về tín ngưỡng và tôn giáo.